

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION



AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

BALÁZS Judit

Gazdaság – vállalkozás – versenyképesség az iszlám társadalmakban

Eredeti közlés/Original publication:

kézirat (internetes megjelenítésén: Budapest – Sopron – Kairó, 2008 – található)
újraserkesztett változat

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.653

Dátum/Date: 2013. április/April 27.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

Balázs Judit: Gazdaság – vállalkozás – versenyképesség az iszlám társadalmakban,
AHU MATT, 2013, **pp. 1–30. old.**, No. 000.000.653 <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Internet

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, háttér tanulmány az észak-afrikai iszlám országok tanulmányozásához, vallás és gazdaság kapcsolata, egymásra hatása, kereszténység és iszlám összevetése a gazdaság fejlődése szempontjából, az iszlám kultúra és társadalom 8–13. századi robbanásszerű fejlődése, majd stagnálása, a vallási dogmák mint a gazdasági fejlődés gátjai, az európai globális és az iszlám világrendszer eszmei és gazdasági versenye tegnap és ma

Hungarian African research, background analysis for the study of Nord African countries, relationship and impact on each other of religion and economy, compari-

son of the Christianity and Islam from the viewpoint of the economic development, the 8–13. century explosive growth, after stagnation of the Islam cultures and societies, religious dogmas as barriers to the economic development, ideological and economic competition of the European global and Islam religious world systems yesterday and today

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikánisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

Balázs Judit

GAZDASÁG – VÁLLALKOZÁS
– VERSENYKÉPESSÉG
AZ ISZLÁM TÁRSADALMAKBAN

Budapest – Sopron – Kairó
2008

Tartalom

Bevezetés – problémafelvetés	5
Az iszlám elterjedése	6
Az iszlám hitvilága	7
A korai iszlám világ	8
Iszlám kapitalizmus	8
Az iszlám és a korai globalizáció	9
Az iszlám tanítása a gazdaság működéséről	10
Tőkeképződés, vállalkozói réteg az iszlám világban	11
Az iszlám és a nonprofit szervezetek – Egyiptom példája	12
A klasszikus iszlám bankrendszer	14
Modern iszlám bankrendszer	16
Alapelvek	17
Tanácsadó testület	18
Iszlám kereskedelmi jog	18
Az iszlám és a neoliberalizmus	19
Az iszlám és a Nyugat kapcsolata	20
Kritikai összegzés	22
Mellékletek	26
Irodalom	27
Kultúra	28

BEVEZETÉS – PROBLÉMAFELVETÉS

Mottó:

**„az iszlám dín wa daula, azaz
vallás és állam egyszerre”**

Ha történelmi távlatokban nyomon követjük a világgazdaság, illetve a világgazdaság biztonságos működésének alakulását, óhatatlanul megtaláljuk a kapcsolatot a társadalmat átható, uralkodó vallás tanításával. Az összefüggés teljesen logikus, hiszen a vallások olyannyira a mindennapok részévé váltak, olyannyira áthatották a közgondolkodást, és ezen keresztül a gazdaságpolitika elveit, hogy óhatatlanul hatást gyakoroltak a gazdasági életre. A kérdés azonban az, hogy az egyes vallások, az individualista vagy a közösségi eszmékre épülő religiók milyen módon hatottak a gazdaságra, a biztonságra, hogy a vallás mennyiben segítette elő a fejlődést, a haladást, a versenyképesség alakulását, vagy mennyiben vált éppen mindezek gúzsba kötőjévé?

Vajon szerepe volt az uralkodó vallásnak abban, hogy társadalmak–gazdaságok az adott világ meghatározott időszakában legfejlettebbjének minősültek, és vajon mi okozta a hanyatlásukat? Társadalmak tündöklése és bukása mögött felfedhetjük-e a vallás szerepét?

Mennyiben ösztönözte a vallás a társadalmi–gazdasági berendezkedés javítását, a szociálisan igazságos elosztást, újraelosztást, vagy éppen a társadalmi polarizációt generáló rendszerré vált, és ezáltal a társadalmi instabilitást gerjesztette. A kérdés megválaszolása során e pontnál azonban nagyon éles különbséget kell tenni az individualista vagy a közösségi érdekeket szem előtt tartó vallások között. Melyik jelent biztonságot, melyik növeli az instabilitást?

A fenti felvetések kapcsán keresünk választ – leszűkítve a vallások körét az iszlámra –, hogy a vallásnak milyen szerepe volt a gazdasági növekedésben, fejlődésben, vagy igaz-e az a tétel, hogy bizonyos vallások pozitív szerepet játszanak a gazdasági és társadalmi fejlődésben, mások inkább az elmaradottság konzerválását segítik elő?

E kérdéskör kapcsán abból kell kiindulnunk, hogy bár elsődlegesen a vallás szerepét vizsgáljuk, nem szabad elfelejtenünk, hogy ma az iszlám világot alkotó országok, a fejlődő vagy harmadik világ részei, s mint ilyenek, a világgazdaság általánosnak mondott, klasszikus fejlődési úttól eltérő fejlődési–növekedési stádiumokon mentek keresztül. A kapitalizmus kialakulása is történelmi léptékekkel mérve „korábban” következett be, genezise eltérő a „klasszikus” formától. A vallás és a kapitalizmus modifikált kialakulási módjának együtthatása sajátos társadalmakat, gazdasági formációkat eredményezett.

A nyugati, szekularizált társadalmakat átható individualista vállalkozói szemlélet magas újraelosztási költségekkel szembesül. Ezzel szemben a közösségi érdekre épülő társadalmak versenyelőnybe kerülnének, ha a kapitalizmusnak *nem* egy modifikált, sajátos útját járták volna be, ami egy, a nyugati világtól eltérő kapitalista társadalmat–gazdaságot, tőkés réteget termelt ki.

Mennyiben jelent modifikált kapitalista fejlődési utat az iszlám országokban kialakult társadalmi–gazdasági rendszer? Számos szempont alapján lehetne elemezni a modifikált fejlődési út sajátosságait. Témánk szempontjából azonban relevánsnak látszik a tőkés réteg, a burzsoázia kialakulásának genezisé, rétegződését, érdekeit-érdekelletéit vizsgálni, majd az iszlámmal kölcsönhatásban megjeleníteni.

Az iszlám elterjedése

2008-ra az iszlám követőinek száma meghaladta az eddigi legnagyobb hitkövetőket képviselő keresztények számát, és ezzel számszerűen a világ legerősebb vallásává lépett elő. Az iszlám a fejlett nyugati világban, Európában és Amerikában is a második legnagyobb vallási közösség, amely ma az emberiség mintegy két ötödét mondhatja hívének.

A 21. század elején mintegy 5000 vallási közösséget, egyházat és szektát tartanak nyilván. A hívők számáról hivatalos adatok nincsenek. Az alábbiak, különböző egyházaktól származó becslések:

Római katolikus	1200 millió
Egyéb keresztények	800 millió
Iszlám	1300 millió
Hinduizmus	900 millió
Buddhizmus	360 millió
Hagyományos kínai vallás	225 millió
Afrikai és más törzsi vallások	250 millió
Shikkek	23 millió
Judaizmus	14 millió
Bahai	6 millió

A muzulmán népesség áttekintése (becslés):

Afrika	273 280
Ázsia	701 870
Európa	24 400
Észak- és Dél-Amerika, Ausztrália	2 440
Összesen	1 001 990

A világ 172 országából 53 azoknak a száma, amelyekben a muzulmán lakosság a népesség 50%-át meghaladja.¹ Figyelemreméltó, hogy az iszlám terjedt leggyorsabban, s hatása a fejlődő világban különösen jelentős, miközben sokan tekintik az iszlámot a 21. század globális konfliktusai egyik fő forrásának.

Az iszlám hitvilága

Az iszlám monoteista vallás, hittételeinek alapja az egyistenhit, a próféta tanítására való hagyatkozás és a halál utáni létbe vetett hit.² Nem tagadja a kereszténységet, bár felfogása szerint Jézus egyike volt a profétáknak. Egyébként az iszlámhívók a saját hitükön és a kereszténységen kívül más vallást nem ismernek el. Az általánosan elfogadott világvallások számukra nem vallások, bár igazán értelmezni sem tudják.³

Bár az iszlám az egy-isten hit alapján áll, de ez a vallás is az individuumot tekinti a társadalom alapkövének, és hangsúlyozza, hogy az ember személyes felelősséggel tartozik tetteiért Isten előtt. Ez az *elszámoltathatóság* a monoteista vallások jellegzetes tétele. Az iszlám úgy tekint a világra, mint kapcsolatok hálózatára, és alapvetően konzervatív jellegű. Azaz bizonyos értelemben megkövesedett nézetek sokasága, amely nem vette/nem veszi figyelembe – legalább is a dogmák szintjén – a változásokat, és nem ahhoz alakította ki a gazdaság működésének alapelveit. Az iszlám szerint ugyanis a nem dogmatikus cselekedetek alapvetően megzavarhatják az iszlám alapokon nyugvó gazdaság rendszerét, megbonthatják az igazságosság elvén alapuló gazdasági tevékenységek sokaságát. Ezzel az iszlám valójában – és újra hangsúlyozni kell ezt a dogma szintjén – gátolja a *piaci rugalmasságot*. Az iszlám tanítása szerint magántulajdon és a magán vállalkozás az iszlám hitű emberek alapvető joga,

¹ Simai Mihály, Az egyházak és a XXI. század világának szociális kihívásai, a Magyar ENSZ Társaság konferenciáján elhangzott előadás, 2006.

² Már az iszlámot megelőző korban, az ókori Egyiptomban is a halál utáni létet tekintették az örökkévalónak, a földi lét csak átmenet a túlvilágra. Számos ókori relief ábrázolja a holt lélek megjelenését a túlvilági bírók előtt, ahol is számot kell adnia a földi életében elkövetettekről. Egyiptomi példára utalva az iszlám túlvilági életről vallott elképzelése alapvetően tér el a fáraók birodalmának e téren vallott hitétől. Ami nem véletlen, hiszen az iszlám az arab hódítók vallása, s mint ilyennek semminemű köze sincs az ókori Egyiptomhoz. Érdekes, azonban hogy az iszlám hitűek is nagy fontosságot tulajdonítanak például a piramisoknak, de elvetik az azokhoz kapcsolódó túlvilági élet gondolatát. Fontosnak tartják, hiszen az állami bevételek elsőrendű forrása a turizmus. Jóllehet, maguk az arabok nem szeretik, ha a „piramisok népeként” könyvelik el őket.

³ Saját tapasztalatokra tudok hagyatkozni, ugyanis hallgatóimmal, arab barátaimmal folytatott beszélgetésekből az derült ki, hogy az iszlámon és a kereszténységen kívül semminemű hitet nem ismernek el vallásként. Rákérdeztem, hogy például a buddhizmus, ha nem világvallás, akkor talán szekta? Válasz: semmi sem. Ilyen nincs.

de csakis a *morális határokon* belül. Az igazságosság a legalapvetőbb parancs, amelyet az iszlám hirdet.^{4,5}

A korai iszlám világ

A világvallások közül az iszlám a legfiatalabb, megalapításának évét 622-re teszik. Ez a késői vallásalapítás talán magyarázatot ad arra, hogy számos vonatkozásban az iszlám „fejlettségét” tekintve emlékeztet a középkor keresztény világára.

Az iszlám aranykora, vagy más néven, az általánosan elfogadott nézet szerint a 8-tól 13. századig terjedő időszakra tehető, igaz, néhány szakértő szerint a 14–15. századra is kihatott. Erre a néhány évszázadra az iszlám világ katonai, gazdasági és kulturális fölénye volt jellemző a nyugattal szemben, hiszen az iszlám kultúra ebben a korban maradandót alkotott mind mérnöki, tudományos, oktatási, gazdasági, művészi téren is, amiből a későbbi századokban a nyugat is profitált.

Islám kapitalizmus

A kapitalizmus, mint szabad piacon alapuló rendszer, a kalifátus korára nyúlik vissza, ahol a piacgazdaság kifejlődött, és a szabad kereskedelem első formái létrejöttek a 8. és a 12. század között. A monetáris gazdaság egy erős valután (dinár) alapult.

Új üzleti technikák és formák fejlődtek ki, szervezetek alakultak, amelyek a gazdaságot és a kereskedelmet szervezték meg. Ebben a korban jelentek meg olyan máig használatos üzleti formák, mint a hitellevél (a hitelkártya egy korai formája), a pénzre beváltható csekk, az üzleti szerződések, a nemzetközi piac. Olyan kifejezések kerültek be ekkor a köztudatba, mint a *profit*, a *veszteség*, a *tőke*, a *tőkemozgás*, a *tröszt*, a *bankár*, a *pénzváltó*, a *kettős könyvelés*. A korai kapitalizmusnak ezek a formái aztán a középkori Európába adaptálódtak a 13 században. A bankrendszer főként a kereskedelemben volt hatásos, hiszen lehetővé tette a nehézkes pénzforgalom nélküli kereskedelmet, azon kívül a külső befektetők bevonását

Mi tette a középkori iszlám világot lényegesen fejlettebbé, mint a korabeli Európát? Mindenekelőtt egy sor olyan műszaki találmány, ami a mai napig használatos, a

⁴ Lásd még: Botos Katalin: A világvallások gazdasági tanítása és a globális piacgazdaság, internet.

⁵ Ennél a pontnál óhatatlanul vetődik fel a kérdés, hogy egy alapvetően iszlám hitű ország esetében, nevezetesen Egyiptomban hogyan alakulhatott ki az „igazságos elosztás” elve alapján egy mértéktelenül polarizálódott társadalom, ahol a lakosság 30, más adatok szerint 50 százaléka él a létminimum tájékán, míg a világ száz leggazdagabb embere közül 2 egyiptomi. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a Nasszer-i időszakban általános államosításra került sor, a földbirtokok, vállalkozások mind állami kézbe kerültek, tehát nem lehet szó egy korábban, a kapitalizmus korábbi szakaszában felhalmozott vagyonról. Az államosított vagyonokra vonatkozó kárpótlási perek jelenleg folyamatban vannak Egyiptomban.

középkorban fejlesztettek ki, és olyan muzulmán feltalálók kreativitását dicséri, mint al-Dzsazari, akit a mérnöki tudomány atyjaként emlegetnek.

A világ az iszlám mérnököknek köszönhet számos forradalmi újítást, mint a vízi erő ipari méretű alkalmazása, a szélenergia hasznosítása, a gőzerő kiaknázása és a fosszilis energiahordozók, mint például a petróleum felhasználása. Az első vízimalmok a 7. században létesültek, míg a 9. századtól széles körben elterjedtek.

Muzulmán mérnökök számos olyan műveletet tettek ipari méretűvé, amit az ókorban még kézi erővel végeztek. A 18. századi európai ipari forradalmat tulajdonképpen egy ezt megelőző középkori iszlám ipari forradalom tette lehetővé.

Az iszlám aranykora az addigi mezőgazdaság átalakulását is jelentette, ami az „iszlám agro-kulturális forradalom” néven vonult be a történelembe. Számos iparág, illetve technológia fejlődését a már említett „iszlám agro-kulturális forradalom” segítette elő, mint: az asztronómiai műszerek kifejlesztése, a kerámiagyártás, a vegyipar, a desztillálási módszerek, az üveggyártás, a papírgyártás, az illatszergyártás, a gyógyszerkészítés, hajóépítés, textilszövés, az ásványok bányászata stb. Az első üzemek is ezekben az iparágakban létesültek.

Ezek a technológiai ismeretek a késő középkori Európába is eljutottak, főként a 12. századi latin fordítások révén. Például az első európai üveggyártó üzemek a 11. században létesültek Bizáncban.

Néhányan ezt a kort „pax islamica” vagy a „Afrika és Ázsia felfedezésének kora” névvel illetik, amikor az iszlám meghódította Dél-nyugat-Ázsiát és Észak-Afrikát, a muzulmán kereskedők és felfedezők pedig bejárták az addig ismert világot, nyugaton az Atlanti-óceántól a Földközi-tengerig, míg keleten a Kínai-tengerig. *Ez azt jelenti, hogy a 7. és a 13. század között az iszlám birodalom volt a világ vezető gazdasága.*

Az iszlám és a korai globalizáció

A globalizáció legkorábbi formái az iszlám aranykorára nyúlnak vissza, mikor az ismeretek, a kereskedelem és a gazdaság, az addig egymástól elzárt régiók az iszlám birodalomba integrálódtak, mégpedig az iszlám hitű felfedezők, tengerészek, tudósok, kereskedők és utazók révén.

Ali Mazrui, afrikai eredetű kiváló iszlamista társadalomtudós találóan fogalmazta meg az egyházak és a globalizáció kapcsolatát, s kiemelte, hogy a vallások globalizáló szerepe jóval megelőzte a gazdaságét.⁶

Egy lehetséges magyarázat a korai globalizálódás kialakulására az iszlám, mint vallás a kereszténységtől eltérő elterjedési formájában keresendő.

Az iszlám globalizálódása ugyanis nem úgy kezdődött, hogy egy meglévő birodalom tért át egy új vallásra, ami megkönnyítette elterjedését, hanem a vallás követői alulról építkezve alakítottak ki birodalmakat, ami a vallás terjedésében nagyobb

⁶ Idézi Simai Mihály, in: Simai Mihály, Op. cit.

szerepet adott az erőszaknak. Ezzel szemben Sayyid Mawdudi, pakisztáni iszlamista tudós, akinek tanításai különösen nagy hatást gyakoroltak a muzulmán világra, az iszlám globalizáló szerepének *erkölcsi vonzatát* emelte ki, annak alapján, hogy az iszlám

„...olyan társadalmi rendszert ajánl az egész emberiség számára, amelyik a hiten, az erkölcsön alapul, és nyitva áll minden nép számára... Az iszlám végső célja egy olyan globális állam, amelyben nincsenek faji vagy nemzeti előítéletek. Ez a globális rendszer mindenki számára egyenlő jogokat és lehetőségeket biztosít majd. Az ellenséges versengést olyan együttműködő rendszerrel váltja majd fel, amelyben az emberek segítik egymást.”⁷

Az „umma wahida”, vagyis a Muzlimok egységes közösségének koráni eszméje átsugárzik az államhatárokon.⁸

A globális gazdaság korai formáit az iszlám kereskedők hozták létre az addig ismert világban mindenhol, ahol megtelepedtek. Ez magával hozta számos olyan növény világméretű elterjedését, amit addig az elszigetelt régiókban termeltek, ezzel egyidőben pedig a termelésükhöz szükséges technikák is elterjedtek. Olyan növények terjedtek el, mint a cirok Afrikából, a citrusgyümölcsök Kínából, és számos növény Indiából, mint a rizs, a mangó, az ipari növények közül pedig a gyapot és a cukornád. Ebben az időben dolgozták ki azt a máig használatos szántási módszert, amikor egy területet kétszer szántottak egy évben.

Néhány szakértő „növényi globalizációnak” nevezi ezt a kort, ami együtt járt a növénytermesztés gépesítésével, ami a termés növekedését hozta magával, ami további messzemenő változásokat hozott a gazdaságban, a népszaporulatban és a városok növekedésében.

A megnövekedett termés szükségessé tette a növények ipari méretű feldolgozását, ami először a cukorgyártásban jelentkezett, és így létesültek az első üzemek a cukor feldolgozására és finomítására. A cukrot a 8. századtól terjesztették el az arabok és a berberék szerte a birodalomban.

Az iszlám tanítása a gazdaság működéséről

Az iszlám gazdasági élete erőteljes szabályokra és isteni utasításokra alapszik. Az ember életének fenntartására munkával keresi meg a szükséges anyagi alapot, és nem csak kötelesség, hanem nagyszerű erény is ugyanakkor.⁹ Valamely munkaké-

⁷ Sayyid Abul A la Mawdudi: *Nationalism and India*, Pathankot, Maktaba-i-Jamaat-i-Islami, 1967, 24. old.

⁸ Idézi Simai, op. cit.

⁹ Érdekes elgondolkodni az egyre többen hangoztatott öngondoskodás fogalmán. Az, hogy nincs ingyen az oktatás, az egészségügyi ellátás és a legtöbb országban nyugdíjat sincs. eddig is köztudott dolog volt. Akik fizetnek, azok helyett is fizetnek, akik nem fizetnek. Vagyis van egy rétege a társadalomnak, akiket megélhetési hívőknek neveznek. Az iszlám vallás egyik fő

pes személy bünt követ el, ha valaki mástól függ anyagilag, ez szociális megbélyegzést von maga után, és hálátlanságnak számít az emberiség iránt.

Az iszlám hitűnek önfenntartónak kell lennie. Az iszlám mindenféle pénzkeresési formát elismer, ha az nem helytelen, vagy nem bűn útján történik.

Továbbiakban, amit az egyén létrehoz, vagy megkeres tisztességes munkával, az az ő vagyona, amire sem az állam, sem más nem tarthat igényt. Csupán kötelességeit kell betartani a társadalommal szemben. Ezért a tulajdonjogért cserébe csupán teljesíteni kell kötelességeit a társadalommal szemben, és bizonyos adókat kell fizetnie az államnak. Ha ezt megteszi, akkor minden jogát védi az állam, és bátran, biztonságosan vállalkozhat.

Tőkeképződés, vállalkozói réteg az iszlám világban

Ha a tőkeképződés, vállalkozói osztály rétegződését vizsgáljuk az iszlám világban, csak egy általános sémában gondolkozhatunk, ugyanis egy országokra, régiókra lebontott elemzés jelen tanulmány keretén túlmutatna. Fontos azonban e témakör felvetése, ugyanis ha a tőkeképződés folyamatát, a kialakult vállalkozói rétegeket az iszlám alapelvekkel való összefüggésben vizsgáljuk, óhatatlanul ellentmondásokra, az iszlám alapelvek sajátos érvényesülésére bukkanunk.

Vizsgáljuk meg közelebbről a burzsoázia egyes rétegeinek gazdasági helyzetét, érdekeit, érdekközösségét. Előre kell bocsátani, hogy a rendelkezésre álló statisztikai bázis nem tette lehetővé az egzakt számadatokra épülő, tudományos alapon történő elemzést, miután az iszlám országokban általánosan alkalmazott statisztikai számbavétel nem alkalmas a pontos számszerűsítésre a kívánt bontásban. Így többé-kevésbé csak becslésekre lehetett hagyatkozni a jelenségek, folyamatok elméleti megragadása, absztrakciók megteremtése érdekében.

A vállalkozók „osztályát” alapvetően két nagy rétegre bonthatjuk. A tőketulajdon nagyságán alapuló skála két végpontján helyezkednek el a tőkések rétegei. Az alsó végponton kézműves kistőkés, családi háttérrel, rendszerint 5–6 alkalmazottal dolgozó kisvállalkozók állnak. Ide tartoznak még a kiskereskedők, közvetítő-kereskedők, spekulánsok. A tőkésosztályon belüli részarányukra vonatkozóan még becslésekbe sem merünk bocsátkozni, Valójában ezzel a réteggel élt tovább a hagyományos kézműves tradíció. Általában az általuk megtermelt árumennyiség a nagyipari termeléssel együtt a nemzeti össztermék túlnyomó részét képezi, miután a középtőkés réteg csak sporadikusan alakult ki.

Érdekes jelenség, hogy a nagyipari termelés mellett a kisipar is annak köszönhetően élt tovább az iszlám országokban, hogy egy speciális kapcsolat alakult ki a kis- és a nagyipar között. Az Európában jól ismert trenddel szemben a nagyipari termelés mutatkozik sok esetben drágábbnak az adott országban, és az így előállított ter-

pontja, hogy mindenkinek adakoznia kell a nálánál szegényebbek javára. Így egyesek ezt kihasználva mások vallási meggyőződéséből élnek, azaz ezekből az adományokból.

mékek valójában egy speciális fizetőképes réteg igényeit elégíti ki. Ezzel szemben a kisipari termelés messzemenően nem meríti ki a tőkés rentabilitás kritériumait. Valójában csak a kistermelő és családjának a túlélését biztosítja. De miután a termelés a hagyományos, lokális igények kielégítését szolgálja, szükség van rá, s így ideig-óráig megélhetési alapul szolgál(t). De éppen ezért nem került sor tőkeképződésre, és így nem vált lehetővé a kistőké középtőkévé válása sem.

A kis- és középtőkés rétegek között csak nagyon laza gazdasági kapcsolat állt fenn, nem jelentettek egymásnak konkurenciát sem, más és más társadalmi szinthez kapcsolódtak, egymástól elszigetelten léteztek. Pontosan ez jelentette a kistőke számára a túlélési lehetőséget, mialatt ugyanakkor a kistőkés rétegen belül hűsbavágó harc folyik a túlélésért. A nagytőke, mint idegen test, állt és áll szemben a kistőkével, és teljesen más világot képez. A két réteg között olyan mély szakadék tátong(ott), amit a kistőke önmaga erejéből képtelen áthidalni.

A kistőkés vállalkozások középszintű vállalkozásokká válását az a világ határolta be, ahova maguk a kistőkések tartoznak. Bármilyen paradoxonnak tűnik, de életképességüket a kisvállalkozások területén a termelőerők stagnálása biztosította azáltal, hogy fenntartotta a széttöredezett belső piacot, nem hozta létre a szerves belső kapcsolatrendszert a kis- és középvállalkozások között. Vagyis a létét mindazoknak a jelenségeknek köszönhette, amelyek a kapitalizmus teljes körű kibontakozásának útjába álltak és állnak.

„Tőkehierarchia” automatikusan meghatározza az adott vállalkozó gazdasági pozícióját. A kapitalizmus „természeti törvényén” túlmenően az állami gazdaságpolitika határozza meg a tőke életfeltételeit. És ezek a feltételek egyértelműen a nagytőke érdekeinek felelnek meg. Ez az érdek összekapcsolódik a külföldi tőke érdekeivel és együttes megjelenésük, valamint az állami beavatkozás ösztönző szerepe vezetett oda, hogy a nagytőke, történelmi léptékekkel mérve, nagyon gyorsan érte el jelenlegi pozícióit. Azaz egy felülről irányított tőkekoncentráció és centralizáció eredménye. Ennek megfelelően nem valósul meg a középtőke gazdasági stabilizálódása, sőt, a már ezt a szintet elért vállalkozás is számtalan rizikófaktorral szembe-sül. A végeredmény a vékony középtőkés réteg szociális lecsúszása, egyik oldalon, míg az általános polarizálódás következményeképpen a másik oldalon a nagytőke erősödése figyelhető meg, mialatt a kistőke pedig a túléléséért küzd.

Az iszlám és a nonprofit szervezetek – Egyiptom példája

A nonprofit szektorra az iszlám hitű fejlődő országok többségben az intézményi sokszínűség, az afrikai, a nyugati és az iszlám kultúra elemeinek egyidejű jelenléte jellemző.

Az egyiptomi nonprofit szektort, hasonlóan a többi iszlám ország gyakorlatához, szintén a különböző (iszlám, kopt és nyugati) típusú intézmények egymás mellett élése jellemzi. Mint a többi közép-keleti országban, Egyiptomban is nagy történelmi

hagyományai vannak a nonprofit tevékenységnek. Ez egyaránt köszönhető az „Al Waqf”, vagyis jótékony célú hagyatékok iszlám tradíciójának, valamint az „Al Zakat”, vagyis az adományozási előírásnak, amelynek értelmében minden muzulmán hívő köteles éves jövedelmének 2,5 százalékát jótékony célokra felajánlani.

Bármennyire erősen gyökerezik is az egyiptomi nonprofit szektor ezekben a tradíciókban, az elmúlt években számottevő fejlődésen ment át, bár a növekedés üteme valamelyest elmaradt a más fejlődő országokban tapasztalttól. Ennek az elmaradásnak az egyik oka valószínűleg az volt, hogy az állam továbbra is bizalmatlansággal viseltetett a nonprofit szektor iránt. Ez a bizalmatlanság még a Nasser-kormány idején alakult ki, amikor a radikális iszlám csoportok a nonprofit szervezetek segítségével próbáltak tömegmozgalmat szervezni az új rezsim modernizálási törekvései ellenében. Ezt megelőzendő, az egyiptomi kormány 1964-ben olyan restriktív törvényi szabályozást alakított ki, amely kifejezetten akadályozta a nonprofit szervezetek szaporodását. Ez a 32. számú törvény felhatalmazta az államot, hogy szélesben definiált nemzetbiztonsági érdekekre hivatkozva megakadályozza bizonyos nonprofit szervezetek (például a korábban már feloszlott „iszlám testvérek egyesülete”) létrehozását vagy újjáélesztését. (Ez utóbbi egyébként minden tiltás ellenére máig is a legerősebb illegális egyesület Egyiptomban.)

A bejegyzés állami engedélyeztetésén túl a szabályozás a Szociális Minisztériumnak széleskörű beleszólási jogot biztosított a nonprofit szervezetek vezetésébe és irányításába. A kormány a hagyományos „Al Waqf” intézményeket már korábban ellenőrzése alá vonta, amikor irányításukra 1960-ban külön minisztériumot hozott létre. Az Al Waqf Minisztérium feladata az volt, hogy a vallási előírásokat követő jótékony célú hagyatékok felhasználásáról rendelkezzen, és államosítsa a kopt és az iszlám kórházakat. Ráadásul a kormánynak sikerült közvetítőként beépülnie a hívők és a mecsetek közé, amennyiben kötelezővé tette, hogy a mecseteknek szánt fejlesztési és jótékony célú adományokat egy állami bank (Nasser Bank for Social Work) gyűjtse össze.

A nonprofit szektor fejlődése Egyiptomban – főleg az ország politikai helyzete miatt – viszonylag lassú volt. A Szociális Minisztérium felügyelete alá tartozó nonprofit szervezetek száma 1985 és 1990 között csak évi 2 százalékkal emelkedett. Ezek az adatok azonban természetesen nem tükrözik azt a sokkal gyorsabbnak tűnő fejlődést, ami az informális, hivatalosan be nem jegyzett iszlám egyesületek körében következett be. Ezek a szervezetek, amelyeket mint a „népi iszlám” intézményes megtestesülését szokás értelmezni, valóságos második társadalmat hoztak létre, s olyan oktatási és egészségügyi szolgáltatásokat nyújtanak, amelyeknek a biztosításáról a gazdasági nehézségekkel küszködő kormány képtelen gondoskodni. Valójában az iszlám mozgalom politikai hatalmát építő szervezetek eredményesen szorítják ki az államot az oktatás és szociális ellátás területéről.¹⁰

¹⁰ Részletesebben lásd: Lester M. Salamon: 537 szektor születik, internet: Nonprofit és iszlám.

A klasszikus iszlám bankrendszer

Az iszlám klasszikus időszakának számító 8–12. századig terjedő időszak az iszlám aranykoraként vonult be a történelembe. A *kalifátus* idején egy fajta „előkapitalizmusról”, szabad piacgazdaságról beszélhetünk. Egy korai típusú „piacgazdaságról”, kereskedő kapitalizmusról, „iszlám kapitalizmusról”. Az erőteljes monetáris kapitalizmus alapját a stabil és értékes fizetőeszköz, a dinár képezte, és a monetáris területek messzemenően függetlenek voltak egymástól.

Egy sor „újítást” vezettek be az iszlám bankrendszer keretében, pl. a *szerződést*, a *váltót*, a távolsági kereskedelembe alkalmazható *partnerség* fogalmát.

Ilyen fogalmak születtek, mint: *hitel*, *tartozás*, *profit*, *könyvelő*, *vagyonkezelő*, *elzálogosítás*, *átruházás*, *veszteség*, *tőke*, *tőkeakkumuláció*, *takarékbetét*. *Kölcsön*, *pénzváltó*, *letét*, *ügynökség* és ezzel már a 13. században messze megelőzték a középkori Európát.

Az iszlám jogtudósok és „közgazdászok” soraiban általános kialakult nézet határozta meg a kamatszedést. Az uzorakamatot az iszlám jog elvetette és jogtalannak ítélte meg. Pénzkölcsönzés után nem lehetett kamatot szedni. Nem számított azonban ebbe a körbe azok az eszközök, melyek a bank tevékenységhez tartoztak. Így a pénz-rendelet arról határozott, hogy például anyagokra, így papírra, alapvető fémekre „járulékot” lehetett kivetni. Az iszlám jogtudomány terminológiája szerint „többet érteknek” minősítette ezt az összeget, és így nem kamatnak könyvelték el.

A Koránra hivatkozva a *saria* így fogalmaz: Allah mondta, hogy „minden vagyon Allahé”, és akik kamatot fizetnek, vagy szednek, azok „háborúban állnak Istennel és Mohameddel”. A *saria* másik forrása, a prófétai szunna (hagyomány) még a kamat fogalmát sem ismeri.¹¹ Többek között ezekre hivatkozva kezdték követelni később a modern iszlám mozgalmak, hogy a bankok is tartsák be a szunnát, és töröljék el a kamat intézményét.

Az iszlám szabályrendszere nem válik szét világi és vallási szférára, hanem egyaránt kiterjed az élet minden területére. Vagyis, mivel az iszlám törvénykezés, azaz a *saria* szerint tilos „pénzből pénzt csinálni”, ha egy hithű muzulmán pénztintézet betétszámlát kínál az ügyfeleinek, arra természetesen nem fizet kamatot. Helyette viszont, a *saria* szabályainak megfelelő befektetéseket eszközöl, amelyek hozamait megosztja a betéttulajdonosokkal. Vagy mai analógiát alkalmazva, vegyük például az itthon is népszerű lakáshiteleket: Ezek szerint ha egy iszlám bank „lakáshitelt nyújt”, akkor először megvásárolja a kiszemelt ingatlant, majd gyakorlatilag bérbe adja azt a hitel igénylőjének. Hasonló szisztéma szerint alakulnak az arab kisvállalkozói hitelek is: a bank részesedést vásárol az adott vállalkozásban, majd a tevékenység hasznaiból lassan „visszaszedi” a kezdeti hozzájárulás összegét.¹²

¹¹ Miután a hagyományok szerint minden törzs köteles volt gondoskodni elesett tagjainak megélhetéséről, még magáról Mohamedről is feljegyezték, hogy „rokonai kölcsönt” kapott, amelyből aztán egy egész karavánt szerelt föl. Mikor pedig nagy haszonnal túladdt rajta, visszafizette a kölcsön (eredeti) összegét, és a nyereségből tovább élt.

Konkréten a befektetésekre vonatkozóan a saria öt alapelvet fogalmaz meg:

1. nem foglalhatnak magukban kamatfizetést,
2. az ügyletben meg kell jelennie a jótékonyági adakozásnak, azaz a vallásos adónak,¹³
3. az üzlet nem irányulhat az iszlám értékrendjével szembenálló termék vagy szolgáltatás előállítására.
4. tilos az amúgy elkerülhető kockázatok vállalása, kerülni kell a spekulatív ügyleteket, és végül,
5. az üzlet tagjainak kölcsönösen vállalniuk kell, hogy biztosítják egymást a károk és veszteségek ellen.

A bank intézménye tehát – az iszlám elvek szerint – jóval több, mint „nyereségyár”. Az arab bankoknak társadalmi felelősségük van! Egy ilyen hitelintézet minden egyes dolgozójának olyan magatartást kell tanúsítania, hogy bárki, aki a bankkal kapcsolatba lép, lássa, itt még a tőke felhasználása is vallásos cselekedetnek minősül. Az iszlám elveivel tehát csak olyan finanszírozási ügyletek egyeztethetők össze, amelyekben a finanszírozó a pénze fejében csak az annak felhasználásából elért haszonból – ami természetesen nem kapcsolódhat szeszgyártáshoz, szerencsejátékhoz vagy egyéb kétes hírű iparágakhoz – kap egy előre meghatározott arányú részt. A résztvevők ugyanilyen arányban viselik azonban a vállalkozás esetleges veszteségeit is. A mezőgazdasági beruházások esetén például, ha rossz a termés, és ez kárt okoz a termelőnek, a banknak is méltányos hányadban le kell mondania a kölcsön összegének visszaköveteléséről.¹⁴

¹³ Az iszlám 5 alapelvének egyike a jótékonyág gyakorlása. A jövedelemmel rendelkező hívők rendszeres összeget juttatnak a mecseteknek, és ezekből az összegekből tartják el a mecsetek a szegényeiket. Ramadán idején a tehetősebbek a napi böjt végén megvendégelik a szegényeket, egész utcahossznyi asztalokat teríttetnek, ahol bárki rászoruló helyet foglalhat.

¹⁴ Bár mindez rendkívül leszűkíti a hívők mozgásterét a mai pénzügyi világban, a közismerten tehető és talán kevésbé elkötelezett hitéletű arab uralkodók – az idő múlásával – természetesen megtalálták a maguk „kiskapuit”. Például a világ egyik leggazdagabb embereként jegyzett Alwaleed Bin Talal herceg, akinek már pár évvel ezelőtt is 20 milliárd dollárra rúgott a vagyona, portfóliójának döntő hányadát amerikai Citigroup részvényekben tartja, megsza-
badulva ezáltal az arab etika béklyóitól.

***Modern Iszlám bankrendszer*¹⁵**

Az első „kísérleti” modern iszlám rendszerű bankot Egyiptomban alapították. Ahmad El-Najjar nevéhez fűződik a bank létrejötte, és valójában takarékpénztár jelleggel működött, és a Mit Ghamr egyiptomi várossal szoros kooperációban dolgozott, nyereség megosztáson alapult. 1963 és 1967 közötti időre tehető e tevékenysége, ezalatt 9 hasonló bank működött az országban.

1972-ben a Mit Ghamr Takarékpénztár a Nasr Társadalmi Bank részévé vált, majd 1975-ben megalakult az Iszlám Fejlesztési Bank. 1975-ben megnyitotta kapuit az első kereskedelmi bank, a Dubai Iszlám Bank.

Az eddig kialakult gyakorlatban azonban változás várható. 2007-ben Yasin Abu Bakr Argriwings vezetésével megalapította a Halaal Credit Limited bankot, amely egy hibridet jelent az autentikus iszlám bank és a kisvállalkozásokat finanszírozó bankrendszer között. Az iszlám bankrendszer bizonyos modifikáción megy keresztül. A bank ugyanis 6 hónaponként a nyereség 3 százalékát könyveli el a betétesek számláján.¹⁶

Az iszlám bankok tevékenységének legfontosabb területei:

- Az iszlám tiltja a kamatszedést, mert az uzsoraügylet.

¹⁵ A modern „iszlám bankolás” az iszlám világon kívüli régiókban ma még nagyon fiatal szakmának számít – mindössze 30 éve „jegyzik”. Tudományos alapjait Muassam Ali fektette le, aki szinte misszionáriusi elhivatottsággal fogott hozzá 1985-ben az első iszlám pénzügyi konglomerátum, a DMI (Dar Al-Maal Al-Islami, azaz Muszlim Pénzügyi Hivatal) szakmai tekintélyének megalapozásához, amelynek egyben alelnöke is volt. Később, 1991-ben Ali alapította meg Londonban az első Muszlim Banki és Biztosítási Intézetet (Institute of Islamic Banking and Insurance) is, amelynek következményei a mai napig mozgásban tartják a brit pénzügyi központot.

Két évig tartó előkészítő tárgyalások után, 2007 ősszén nyithatta meg kapuit az első önálló, iszlám elvek szerint működő bank az európai pénzvilág egyik központjában, Londonban. A bank felügyelő tanácsa papokból áll, és – a brit bankjog keretein belül – kizárólag a saria, vagyis az iszlám törvénykezés szerint irányítják az üzletpolitikáját. A The Islamic Bank of Britain (IBB) csakis az „etikus” befektetések, azaz a Korán, illetve a szunna ide vonatkozó passzusaival összhangban álló üzleti célkitűzések mellett kötelezheti el magát. Az IBB a kamatszedés és kamatfizetés elhagyásán túl a felszámolt ügyleti díjakat is előzetes megállapodás tárgyává teszi. Ezen kívül nem finanszíroz dohány-, szesz- vagy pornóiparral kapcsolatban álló vállalkozásokat. Mindez némileg meghosszabbítja a befektetések elbírálásának átfutási idejét, hiszen a bizottság tagjainak minden egyes ügyletet külön-külön meg kell vizsgálnia.

¹⁶ Az iszlám törvényeknek megfelelő közös szabályozást tervez pénzügyi intézményei számára nyolc muzulmán ország – Malajzia, Indonézia, Irán, Szaúd-Arábia, Pakisztán, Szudán, Bahrein és Kuvait – amelyek központi bankjainak vezetői Iszlám Pénzügyi Szolgáltatások Tanácsa néven már létre is hoztak egy testületet Malajziában. A cél az, hogy az érintett országokban kínált pénzügyi termékek úgymond tükrözzék a muzulmán értékeket. Az új testület közös irányelveket állít fel, azzal a céllal, hogy majd rávegyék a tagállamokat azok elfogadására. Emellett olyan pénzügyi szolgáltatásokat népszerűsít, amelyek tiszteletben tartják a muzulmán hitet.

- Nem tiltja azonban a nyereség egy részének az átengedését, mert ez nem ellentétes a Koránnal

Aktív iszlám bankügyletek:

Murababah

- Aktív importfinanszírozás, belkereskedelem, nyersanyag, késztermék be-
rendezés kereskedelme

Mudarabah

- A bank az ügyfélrendelkezésre bocsátja az üzleti tevékenységéhez szükséges teljes tőkét

Musharakah

- A bank és az ügyfél közösen fektet be egy projektbe
- Iljara lízinghez hasonló ügylet
- Résztulajdonlás nyugati bankokban

Alapelvek

Az iszlám bankok funkciójukat, feladatköreiket tekintve alapvetően ugyanúgy működnek, mint az egyéb bankok, azzal a különbséggel, a saria, azaz az iszlám törvénykezés hatálya alá esik tevékenységük. A lényeges eltérés azonban abban rejlik, hogy a bankok megosztják a nyereséget és a veszteséget is a betétesekkel, és nem szedhetnek kamatot. Értékmegőrzés is a feladatai közé tartozik, úgyszintén vegyes vállalatok létesítése, illetve haszonbérlet alkalmazása.¹⁷

Az iszlám jelzálog rendszer működését úgy lehetne jellemezni, hogy a jelzálogkölcsönt felvevő nem maga vásárolja meg azt a tárgyat vagy ingatlant, amire szüksége van, hanem a bank vásárolja meg a számára, és nyereséggel adja át. Ugyanakkor a vevő számára biztosított a részletfizetés. Késedelmes fizetés esetén nincs külön büntető összeg kirovás, de a bank, hogy bebiztosítsa magát különböző kiegészítő, járulékos összegeket számít fel a vevőnek. Ingatlan esetében a vevő nevére kerül az

¹⁷ A vallási alapokon kezelt befektetések iránt világszerte egyre nagyobb igény és érdeklődés mutatkozik. Mivel Földünk minden ötödik lakója muzulmán vallású, nem meglepő, hogy legintenzívebben az iszlám alapelveit figyelembe vevő termékek és szolgáltatások kezdtek szaporodni. Eerre válaszul Dow Jones, a világhírű Dow Jones Ipari Átlag nevezetű tőzsdeindex létrehozója, összeállította a Dow Jones Islamic Markets Indexes (Dow Jones Iszlám Piaci Indexek) csoportot, amely működése első öt évében mintegy 27 százalékkal múlta felül a szintén közismert – az amerikai tőzsdék mindenkor legjobb 500 ipari cégének részvényárfolyamából számított – S&P500 index átlagos megtérülését. 1997-ben az iszlám típusú pénzügyi tranzakciók forgalma összesen évi 160 milliárd dollárt tett ki, és évi 10–15 százalékos növekedést mutatott. 1998-ban a világ 43 országában mintegy 200 iszlám bank és pénzügyi intézmény működött, amelyek összesen 100 milliárd dollárt kezeltek. Már hat évvel később, ez az összeg több mint 200 milliárd dollárt tett ki, és Dow Jones véleménye szerint erkölcsös profitot hoztak.

ingatlan a vásárlás napjától kezdődően. Hasonló módon lehet például gépjárműhöz jutni. Azzal a különbséggel, hogy a tulajdonjog csak akkor száll át a vevőre, ha a teljes vételárat kifizette.

Néhány bank „lebegő” bérleti díjat is alkalmazhat. Általában a bank és a vevő között egy partneri kapcsolat jön létre, és az ügylet kezdetén azonos összeggel szállnak be, pl. egy ingatlan vásárlásába. Ismeretes egy sajátos „joint venture” alkalmazása, amikor is a bank tőkével, a partner pedig munkaerővel lép be az üzletbe.

Iszlám bankok semmilyen olyan jellegű üzletbe nem társulnak be, ami valamilyen formában is kapcsolatban áll az alkohollal, disznóhússal vagy szerencsejátékokkal. Elvben a bankok 100 százalékos biztonságot garantálnak, ez azonban a gyakorlatban messzemenően nem így néz ki. 100 százalékos tartalék-aránnyal jegyzik a bankokat, elvben, a gyakorlatban nem igazán lehet erre példát találni. (A melléklet néhány mintát közöl az Iszlám bankrendszer működési elveit lefektető okiratból.)

A világ bankrendszerét tekintve a fenti elvek szerint működő iszlám bankok részaránya valójában nagyon kis hányadot képvisel a bankvilágban. Elsősorban a kisvállalkozásokkal állnak kapcsolatban. Csupán néhány országban jelentős a tevékenységük, pl. Bangladesben.

Tanácsadó Testület

Iszlám bankok működésének előfeltétele egy ún. Saria, azaz Iszlám Tanácsadó Testület létrehozása, akik őrködnek az iszlám elvek betartása felett. Jóllehet, az utóbbi időben olyan hangok is hallatszanak, hogy a bankok működése és az iszlám alapelvek nem összeegyeztethetők.

Hosszan lehetne még sorolni az Iszlám bank működési elveit, mechanizmusát. Itt is jelen van a biztosításnak egy bizonyos formája, a vagyontárgyak megőrzésével kapcsolatos banki funkció, a speciális vegyes vállalatok létesítése, egyfajta részvénykibocsátási tevékenység. Minden egyes ügyletfajtának a lényege azonban, hogy ugyan elvben a bankok nem számíthatnak fel kamatokat, de számos kibúvó létezik, ami kamat nagyságú hasznot hoz a bankoknak, csak éppen más elnevezés alapján kerül elszámolásra. A lényegi különbség a nem iszlám bankokhoz képest azonban az, hogy az ügyfelek részesülnek a bank hasznában, de veszteségeikben is osztoznak.

A másik nagyon lényeges különbség, hogy az iszlám bankok elsősorban a kisvállalkozásokat finanszírozzák, úgy is lehetne mondani, a „szegények” bankjai, és ezzel valójában szociális funkciókat is betöltenek.

Iszlám kereskedelmi jog

Az iszlám kereskedelmi jog értelmében tiltott minden olyan kereskedelmi ügylet, ami bárminemű köze lenne a szerencsejátékokhoz vagy szerencsejátékhoz hasonló kereskedelmi ügyletnek. Ugyancsak tiltja mindazon ügyletek bonyolítását, ami nagy

kockázattal jár, vagy az eladásra vagy vételre szánt áru ismeretlen, vagy beszerzése bizonytalan. Az iszlám jog egy hasonlattal él az ilyen típusú ügyletek vonatkozásában. Így fogalmaz:

„bizonytalan áru esetében a kereskedelmi adás-vétel olyan, mintha az égről adnánk el a madarakat, vagy tengerből a halakat.”

Ugyancsak tiltja az iszlám mindazon kereskedelmi ügyletek bonyolítását, ahol a következmények kiszámíthatatlanok, vagyis az iszlám „kis kockázatú” ügyleteket engedélyez, de hogy mi minősül kis kockázatnak, erre vonalozóan nincs szigorú megkötés. Az Iszlám Bankok elsősorban a kisvállalkozásokat finanszírozzák, és ezzel a társadalom „alsó” pólusának a vállalkozásait segítik elő.

Az iszlám és a neoliberalizmus

Az iszlám és a neoliberális gazdaságpolitika együtthatására vonatkozóan ellentétes nézetekkel szembesülünk. Egyértelműen pozitívan ítéli meg ezt az a kutató, aki egyaránt híve az iszlámnak és a gazdasági liberalizmusnak:

„Az iszlám országokban vége a stagnálás korának. Lám, mit tesz a liberális gazdaságpolitika és az iszlám elegye. A 20. század tekintélyuralmi és szocialista rendszerei nyomorra kárhoztatták a muzulmánokat. Mai politikai rendszereik kevésbé elnyomóak, és áttértek a piacgazdaságra. Következésképpen a muzulmánok előtt is megnyílt a jólét útja.”

Tételének igazolására a török példát hozza fel. E szerint becslésekre hivatkozva 2004 és 2008 között az egy főre eső török nemzeti vagyon egyötödével nőtt. Ez éppen elég magyarázat arra, miért győzött Erdogan miniszterelnök muzulmán pártja a júliusi választáson. Az előző, világi és etatista kormányok idején az infláció elszabadult, és a gazdaság stagnált. A muzulmán demokraták viszont stabilizálták az árakat, és négy év óta egyfolytában 6% körül van a növekedés üteme.

Törökország példája nem egyedi: az egész muzulmán világban gyorsul a növekedés. Harminckét iszlám ország növekedési átlaga meghaladja a világátlagot, de legalább is azzal egyenlő mértékű (5,5%), ha leszámítjuk az olajtermelő országok adatait.

„Mindez rácsfol arra a sok évtizedes tételre, hogy az iszlám ellehetetleníti a gazdasági növekedést. Valójában a szóban forgó országokat a szocializmus öröksége húzta vissza: a polgárságot megfosztották javaiktól vagy elűldözték, önellátást hirdettek, és központi tervezést vezettek be.”

Az idézet optimista prognózissal folytatódik:

„Az 1980-as évektől kezdve a liberális gazdaságpolitika kerekedett felül, s ennek meg is lett az eredménye. Az infláció még mindig magas (7,6%), de ha az iszlám világ modernizálja középserű teljesítményt nyújtó államapparátusát, az infláció is csökken majd, növekedés dolgában pedig utolérhetik a ma éllovas Kínát és Indiát.”

Az iszlám kifejezetten megbecsüli az üzleti sikert. Maga a próféta is vállalkozó volt, és áruslányt vett feleségül. Nem véletlen hát, hogy az iszlám ihletésű kormányok többsége piacgazdaság-párti.¹⁸

Legalábbis így értelmezi a történeteket a neves francia kutató legújabb könyvében.¹⁹

A neoliberalis gazdaságpolitika mindenhatóságával áll szemben az a nézet, amely viszont azt állapítja meg, hogy

„a neoliberális globalizáció a béke és a növekedés ígéretével érkezett, de háború és gazdasági válság lett az eredmény... Nem csak a növekedés bizonyult mulandónak, hanem az országok és népek minimális gazdasági stabilitása is eltűnőben van.”²⁰

Elég arra utalni, hogy az évtizedek óta megszűnt éhínség újra felütötte a fejét. Még azokban az országokban is, ahol a társadalom belső iszlám szervezése mindenki számára juttat annyit, amennyi a napi szükségletet fedezi.²¹ A globalizáció tehát nem tudta tartósan javítani az emberek, az országok jólétét.

A béke volt a globalizáció másik ígérete. A béke záloga pedig a világméretű növekedés lett volna. Azonban a szegénység növekszik, a gazdasági kirekesztés és bizonytalanság pedig a terrorizmus és a fundamentalizmus terjedését segíti elő.

Az iszlám és a Nyugat kapcsolata

A globalizáció az elmúlt évtizedek egyik meghatározó, önmagában igen ellentmondásos folyamata. Mindenekelőtt a gazdaság és ehhez kapcsolódóan a pénzügyek,

¹⁸ Az iszlámot, mint reklámfogást nem egy esetben használják fel, mint az alábbi példa is bizonyítja. „Ne idióta módra, hanem elkötelezetten igyál” – szólít fel immár Németországban is az igazhitűek kóláját, a Mecca Colát kitaláló és gyártó *Tofik Mathuti* tunéziai származású vállalkozó. Aki igaz muzlim, az nem issza a Nagy Sátán, az amerikaiak Coca-Coláját, hanem hazafi módjára iszlám kólát fogyaszt. Az ötlet zseniális, a piac több mint reményteljes. Az iszlám kólát Szaúd-Arábiától Afganisztánig milliók isszák, forgalma a *The Economist* szerint egyetlen negyedév során negyven százalékkal nőtt. Az iszlám kóla íze a több cukor miatt élményitőbb az amerikai mintánál.

¹⁹ Guy Sorman, a *Rifaa gyermekei. Modern muzulmánok* című könyv szerzője.

²⁰ Állapítja meg Vandana Shiva neves indiai fizikus, közgazdász szakértő, számos könyv, tudományos értekezés szerzője.

²¹ Az iszlám egyik alappillére az ún. *zakat*, vagyis a *könyörületesség*. E szerint minden kereső a fizetésének meghatározott százalékát leadja a mecseteknek, és abból tartják el a szegényeket.

valamint az információ–kommunikáció szférájára terjed ki. A globalizáció több szempontból is kapcsolatban áll a civilizációval illetve a civilizációkkal. A globalizáció negatív hatásainak meghatározó szerepük van abban, hogy a globalizáció maga hívja életre saját ellenreakcióját, a civilizációs–kulturális fragmentációt.

Vegyük szemügyre azonban az iszlám értékrendjének összehangolhatóságát vagy konfliktusosságát. Hiszen a 21. század elején egyébként az iszlám a nyugati kulturális értékekkel szembenálló legbefolyásosabb eszmei irányzat a fejlődő világban. Iszlámista tudósok között sokan élesen támadják, s úgy tekintik a globalizációt is, mint a Nyugat törekvését arra, hogy uralmát kiterjessze a világ többi részére, főként gazdasági eszközökkel. Az individuális Nyugattal szemben az iszlám világot alapvetően a közösségi érdek tartja össze, a nagycsaládi szolidaritás. Ezt próbálja maga alá gyúrní a lassan mindent átható globalizáció.

A hidegháború befejezése óta ugyanis az USA vezette Nyugat valójában „fogást keres” a világon. A vörös bolsevista világbirodalomban olyan ellenséggel szembesült a NATO, amelyet Amerika tapasztalatból alig ismert, de amely az öreg kontinenssel a szárazföldön határos volt. A zöldre átfestett veszedelem csapdájába esni annál kézenfekvőbb, mert egyrészt a Közel-Keleten, az arab világ szívében megteremtett Izraelnek ez már fél évszázada ellenlábasa, másrészt irigylésre méltó az arab államok olajtartaléka.

Az ellenség – mint mindig – karikaturizált szörny. Rémkép. A nyugati képernyőkre meghívott „szakértők” napról napra azzal ámítják a bámuló nagyközönséget, hogy a terrorizmus, az agresszivitás, az intolerancia és a fundamentalizmus a Korán sajátos tana.

Igen jelentős és legolvasottabbnak számító publikációs fórumok, mint a *Foreign Affairs* vagy a *New York Times* sorozatban adtak helyet a „zöld veszedelmet” ismertető írásoknak. Nem elszigetelt, ötletszerű írásokról van szó, hanem egy összefüggő stratégiai elképzelés tömeglélektani elkészítéséről. Amelyet egyrészt módszeresen követnek könyvek, másrészt e tanulmányokat a tekintélyes napilapok népszerűsítik, és hangulatkeltő iskolapéldákkal bizonygatják.²²

„A NATO vártáján érzékeny fülekre talál a muzulmán támadás előrejelzése, sőt, megelőző csapásnak, mondhatni keresztes hadjáratoknak a meghirdetése.”²³

Az elektronikus posztmodern kor egyik sajátossága, hogy felerősödtek a Kelettel kapcsolatos közhelyek. A televízió, a film és a média minden ága az információ tömegét jól begyakorolt, sablonos formában tálalja. Ezek a semmitmondó általánosságok és kulturális sztereotípiák pedig nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy „Keletről”, az iszlámról kialakított kép megfeleljen az „elvárásoknak”.

Három tényező rovására írható, hogy az iszlám legegyszerűbb megnyilvánulásai is politikai felhangot kapnak, és hamis színben tüntetik fel a vallástól átitatott társadalmakat:

²² Részletesebben lásd: Balázs Judit, Ellenség pedig kell. In: *Valóság* (nyomdában).

²³ Ankerl Géza: *Nyugat van Kelet nincs*, 2001, Osiris Kiadó, 179. old.

- A nyugati világ arab és iszlámellenes előítéletei,
- Arab–izraeli konfliktus,
- Kulturális nézőpont hiánya, amely lehetővé tenné az arabsággal vagy az iszlámmal való azonosulást, vagy legalább is a vonatkozó kérdéskör érzelmeiktől mentes, pártatlan megvitatását.

Az emberi jogok kérdésköre szorosan összefonódott a nyugati diskurzussal és az emberi jogok kérdéskomplexumának a felvilágosodás filozófiájában gyökerező (vagyis megint csak nyugati) eredetével. A viták általában nem az emberi jogok egyes konkrét tételeire, hanem a kérdéskör filozófiai beágyazottságára és a nyugati civilizációban való begyökerezettségére irányulnak. Mihelyt ezt a külső burkot lehántjuk, egy sor olyan konkrétumot találunk, amelyek nem csak a nyugati civilizáció sajátjai. A nem nyugati civilizációk is igyekeznek viszont ezeket saját civilizációjuk filozófiai begyökerezettségére visszavezetni – például az iszlám civilizáció a sariára. Ez is oka, hogy a nem nyugati civilizációk homlokegyenest ellentétes álláspontokat képviselnek e kérdésben. Egyes muzulmán teoretikusok – akik az emberi jogok nyugati filozófiai begyökerezettségének adnak nagyobb hangsúlyt – az emberi jogok és az iszlám összeegyeztethetlenségét vallják. Mások ellenben, akik magukból a konkrétumokból indulnak ki, a kettő teljes összeegyeztethetősége mellett foglalnak állást, egyesek, pedig kifejezetten azt állítják, hogy az isteni törvénynek köszönhetően az iszlámban az emberi jogok sokkal jobban érvényesülnek, mint a nyugati civilizációban.

A 21. századi jövő konfliktusainak valószínűsíthető vallási töltetét a világpolitikai folyamatok jövőjével összefüggésben fogalmazta meg Samuel Huntington amerikai társadalomtudós, aki civilizációk összeütközését és ebben az iszlám növekvő szerepét jósolta. Véleménye szerint elsősorban az iszlám és a konfucianizmus támadja a keresztény eszméken alapuló olyan értékeket, mint a demokrácia, a szabadság, az emberi jogok. Különösen nagy jelentőséget tulajdonít a több mint egymilliárd hívőt tömörítő iszlámnak. Huntington az iszlám és a nyugat összeütközését jósolja. Véleménye szerint az afrikai és latin amerikai civilizációk, amelyeknek központi államai nincsenek, továbbra is a nyugattól maradnak függő helyzetben.²⁴

Kritikai összegzés

Ha a Korán vonatkozó szuráit elemezzük, és összevetjük a valósággal nem kevés el-
lentmondásra figyelhetünk fel. Részletesebb analízis azonban sok esetben magyarázatot szolgáltat, vagy legalább is segít megérteni egy másfajta gondolkodást, más típusú eszmerendszerre alapuló logikát. Mindez azonban nem oldja fel azokat az el-
lentmondásokat, ami a dogma és a valóság között tátong.

²⁴ Huntington: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, 1996.

Az iszlám tanítása szerint a gazdasági kapcsolatok rendszere az igazságosságon alapul. Megkérdezzük, hogy alakulhattak a ki akkor éppen az iszlám világban a végtelenesen polarizált társadalmak? A választ a Korán 57. 5–7 szurájában találjuk, ami szerint

„...a világon minden Istené, aki kiosztja tulajdonát szolgálai között, és rájuk bízta azt”.

Egy más helyen azonban a fentiekkel ellentétben így fogalmaz: *Egyforma lehetőség áll rendelkezésükre, és szabadon vállalkozhatnak is.*

Az iszlám szerint az osztályok között „harmónia uralkodik, félelem és gyanú nélkül.” Ezzel szemben az iszlám világban mind a köztársaságok, mind a monarchiák félelmetes katonai erővel tartják fenn hatalmukat. S jóllehet az iszlám későbbi értelmezése elveti a kapitalista vagy kommunista társadalmi rendszert, illetve egyiket sem azonosítja az iszlámmal, e helyett az iszlám a kommunista állam teljes felsőbb-ségének helyébe *Isten jótehető hatalmasságát helyezi*; és a kommunista osztályharcokat erőteljes erkölccsel, *közös felelősségtudattal*, összetartással cseréli fel. Másrészt iszlám alapokon bebiztosítja rendszerét a kapitalista kizsákmányolás és a tulajdonosok kihasználó magatartása ellen.

A tőkeképződés folyamatait vizsgálva kitűnt, hogy a kapitalista fejlődés modifikált útját követve a középtőke nem tudódott megerősödni, így hiányzik a társadalomból az erős polgárság, a társadalom stabilizáló ereje, a középréteg. Ebből következik a társadalom instabilitása, sebezhetősége. Ha azonban az iszlám tanításával és hitvilágával vetjük össze, kiviláglik, hogy az uralkodó hit bizonyos stabilizáló erőként hatott és hat. Nemcsak az eleve elrendeltetés hite alapján, hanem a családi összetartás kohéziós ereje folytán is. Így ebben az iszlám pozitív hatása egyértelmű, a társadalom belső feszültsége az iszlámban részben feloldódik, és a radikális, fundamentalista elemeket leszámítva, valójában társadalmi békét hirdet.

Az iszlám bankrendszer elvei alapján arra lenne hivatott, hogy a kis- és középvállalatokat segítse. Az alapelvek ténylegesen ezt sugallják, ugyanakkor a globalizáció „közbeszól”, a külföldi bankok elszívják a tőkét, a történelmileg kialakult tőkés rendszer pedig nem a kis- és középvállalatok megerősödését segíti elő, hanem a fennálló polarizált vállalkozói réteg, a nagytőke és a lokális igényeket kielégítő kisvállalkozások egymás mellett élését konzerválja.

Az iszlám alapelveiben a gazdaság működését nem matematikai számadatok, piaci igények, termelési kapacitás alapján képzelel el, hanem szerinte az erkölcsi normák az irányadók. A becsületes munka Isten szolgálata. Ugyanakkor istenre bízva azok „megbüntetését”, akik vétnek ezen elvek ellen, azaz a túlvilági elszámoltatás részévé teszi azt. Vagyis az iszlám a tanítása ellen vétőket nem szankcionálja a földi létben. A Korán így fogalmaz:

„Ha a munkaadó nem fizeti meg a jogos fizetést, vagy le akar vonni belőle, vagy habozik megadni azt, akkor büntetendő dolgot követ el, Isten törvénye szerint... a becsületes kereske-

delmen Isten áldása van... a végső döntés Allah kezében van.”²⁵ (...) Ez az igazságos, egyes tüzet útját mutatja az embereknek. A csalók jövője a mocsok, ítéletük szörnyű lesz.”²⁶

Az iszlám „erkölcsös profitról ír”, kérdés azonban, hogy milyen igazságos erkölcs az, amelyik olyan társadalmakat termelt ki, ahol a profitráták eltérőek, és ezt helyesnek tartják a gazdasági élet különböző szereplői számára?

Még a 13. században is az iszlám a világ vezető ereje volt. Miért változott meg az iszlám világ helyzete, miért nem volt alkalmas ez a modell arra, hogy megtartsa vezető helyét a világban. Feltehetően sok szempont alapján lehetne elemezni ezt a kérdéskört, e helyen azonban a vallás szerepére keressük a választ. Miért a keresztény világban alakul ki a kapitalizmus, holott az iszlám világban már századokkal korábban megtaláljuk a csiréit a korai kapitalizmusnak. A válasz valószínűleg abban keresendő, hogy a keresztény világban a dogmával szemben az értelem kerekedett felül, az iszlámban ezzel szemben megkövesedtek a vallási előírások, a dogmák. Más vallásokat sokkal nagyobb mértékben jellemez a misztikum és a megérzések szerepének hangsúlyozása. A keresztény vallás azonban a *hit alapjává teszi az értelmet és a logikát*, mint az elsődleges utat a vallási igazság megismerése irányába.²⁷

Ha elfogadjuk, hogy a logika és az értelem hozzájárul a tudomány fejlődéséhez, akkor kijelenthetjük, hogy a keresztény vallás sokat segített a tudás akkumulálódásában, amely a gazdasági növekedés legfontosabb tényezője.

Az iszlám világ hanyatlása is részben összefüggött a világkereskedelem átalakulásával, és ez a folyamat a korábbi szemlélet változását is magával hozta. A késői muszlim szerzők már az aszketizmust értékét hangsúlyozzák. Az iszlám aszketizmusa és radikalizmusa jelentős részben a középkor után, külső hatások révén vált a vallás részévé. Az aktív állami szerepvállalás tekintetében is megoszlanak a vélemények. A hagyomány szerint, amikor Mohamed prófétát arra kérték, hogy határozzon meg fix árakat bizonyos termékekre, mert egyes kereskedők túl drágán árulják őket, visszautasította, mivel „egyedül Allah irányítja a piacot”. Az 1960-as, 1970-es években viszont a legtöbb fejlődő országban az aktív állami szerepvállaláson volt a hangsúly, és a szocializmus ideológiája népszerű volt a muszlim országokban is. Mivel a Koránban valóban kiemelt szerepet játszik a társadalmi igazságosság, sok modern muszlim értelmiségi ezt a szocializmus ígéreteivel próbálta azonosítani.

Valójában azonban a Korán szövege nem támasztja alá az iszlám szocializmust célzó elképzelést: elfogadja a gazdagok és a szegények közötti különbséget, támogatja a magántulajdonhoz való jogot és az örökösödést. Amit inkább kihangsúlyoz, az a szegények és a rászorulókat támogatásának követelménye. Ennek intézményesített formáját azonban nem feltétlenül az állami újraelosztás, hanem inkább a zakát jelenti, vagyis a vagyon meghatározott részének jótékony célokra fordítása. A szabad piaccal és a kapitalizmussal szemben mindezek ellenére ma is erős ellenállás

²⁵ Korán: 2:274–276.

²⁶ Korán 83:1–6.

²⁷ Botos, op. cit.

van a muszlim világban. A radikális muszlim körökben divatos antikapitalista retorika elsődleges célpontjai a szexuális szabatoság, a prostitúció, a kábítószer, a bűnözés és általában a nyugati társadalmak önzése. Valójában ezek nem a kapitalizmus alapjait támadják, hanem azt a „kulturális materializmust”, amely a fejlett kapitalista államokra egyre inkább jellemző. Vagyis a kapitalizmus és a materializmus ebben az értelemben szinonimák a muszlimok számára.

Maga az iszlám rendszer pedig nem kedvezett a versenynek, és ahol nem érvényesül a verseny, ott a társadalom óhatatlanul stagnálásra van ítélve. Ugyanakkor az iszlám terjedésének a feudális abszolutizmus megerősödése Európában is gátat szabott, és földrajzilag is behatárolta az iszlám világ további területi növekedését. Az iszlám világ jó része az Oszmán Birodalom kereteibe tartozott, és az Oszmán Birodalom hanyatlása óhatatlanul vonta maga után a hódoltsági területek stagnálását, sőt visszaesését.²⁸

Ezzel az iszlám rendszerének fejlődése már a 12–13. századra lényegében leállt. Míg Európában újjászületik a klasszikus antik kultúra, Athén és a római res publica szelleme, addig az iszlám világában a társadalom megmerevedik.

Máig is a hadsereg és a bürokrácia irányítja a muzulmán államokat. Így aztán hiába is volt évszázadokon keresztül a nyugat-európainál jóval magasabb a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem, a tudomány, az irodalom és a művészetek színvonala, az autonóm város és polgára mégsem lépett színre. Az iszlám világ hatalmas városai nem önálló gazdasági tevékenységüknek köszönhetően, hanem a mindenkori uralkodók hatalmi központjaként virágzanak fel, lakóik a katonák és hivatalnokok kiszolgáltatásából élnek.

A kereskedők, bankárok, iparosok minden vagyonuk ellenére is kiszolgáltatottak maradnak a fegyveres erőkkkel szemben, az egyén csakis a közösség tagjaként számíthat védelemre. Ilyen közösségnek megmarad a család, a „klán”, a törzs, és a legmagasabb szinten pedig maga az umma, az igazhívő muzulmánok közössége, ami akkor is állandó, ha az uralkodók és dinasztiáik sorra váltják egymást a hatalomért folytatott állandó küzdelemben.

Ha az iszlám és a neoliberális gazdaságpolitika viszonyát vizsgáljuk, mindenképpen túlzónak ítéltető meg az a vélemény, ami a vallás és a gazdaságfilozófia együttesének tudja be az egyes iszlám országok gazdasági növekedését. Elfelejtkeznek azonban a gazdasági növekedés mögött meghúzódó felgyorsult polarizációról, amely mértéktelenül megnövelte a szegények tömegeit, felerősítette a létbizonytalanságot. A neoliberális gazdaságpolitika ugyanakkor olyan irányban hatott a tőkeképződésre, hogy nem ösztönözte a középtőke, a kis- és középvállalkozások megerősödését, vagyis pontosan annak a rétegnek a talpon maradását, amely a társadalom gerincét, stabilitását hivatott biztosítani.

Ugyanakkor az iszlám típusú gazdaságfilozófia sarkalatos pontja a bankrendszer vallási elvekkel összhangban történő működtetése. Ezzel szemben, ha figyelembe

²⁸ Az Oszmán Birodalom hanyatlásának okairól, lásd: Balázs Judit: *Gazdaság az Oszmán Birodalomban*, 2007, Sopron, Lövér Print, Interneten: Terebess Ázsia tár.

vesszük, hogy a világ népességének közel egyötöde muzulmán, de azoknak a pénzügyi szolgáltatásoknak az értéke, amelyek megfelelnek az iszlám törvényeknek, kevesebb, mint 200 milliárd dollárra becsülhető, akkor kétségessé válik a rendszer hatékonysága. A közel-keleti magánvagyon ennek az összegnek a négyszerese.

Ha az iszlám világ és a nyugat kapcsolatát vizsgáljuk, kitűnik, hogy amikor az iszlám a világ vezető civilizációja volt, a korabeli Európa (az USA még nem is létezett) ehhez képest minden tekintetben alárendelt helyet foglalt el. Két civilizáció kommunikációját, a nemzetközi rendszer szereplői közötti kapcsolatokat alapvetően befolyásolta, mekkora a szereplők „súlya”, milyen a pozíciójuk, hogyan alakulnak az erőviszonyaik. Az iszlám és a nyugat, később az iszlám és az USA szinte sohasem volt egy súlycsoportban, nem voltak egyenrangúak, kapcsolatrendszerük mindig aszimmetrikus volt. Ma, a nyugat, elsősorban az USA a mindent átható globalizáció révén maga alá kívánja gyűrt a világ más civilizációit, aminek – úgy tűnik – egyedül az iszlám tud ellenállni. Az iszlám ugyanis több mint egy vallás, egy életforma. Ennek alapja az, hogy a Korán, amelyben a muzulmán nemcsak a szent könyvet, de magát a testté lett isteni igét is látja, nemcsak *hitbéli*, de *életmódbeli* és *jogi* kinyilatkoztatásokat is tartalmaz. Az ezzel történő szembenállás pedig kitermelte a szörnyű választ, a terrorizmust.

A nyugat részéről a civilizációs pluralizmus elvetése már önmagában hordozza a nemzetközi totalitarizmusra való késztetést. A késztetés pedig realitássá válhat abban a pillanatban, ahogy konfrontálódik a neoliberais gazdaságpolitika eredményeként újratermelődő világszegénységgel.

S végezetül: egy, a perzsáktól átvett elvnek megfelelően az iszlám *hwa dín wa aula*, azaz vallás és állam egyszerre. A vallás világa állandó, a hatalomé forgandó. E hatalom az iszlám világban egyértelműen „a kard emberei”-é volt, és az ma is, amihez „a toll emberei” csak asszisztálnak.

MELLÉKLET

Néhány tipikus iszlám banki művelet:

Vásárlás és visszavásárlási megállapodás

A bank számára lehetőség van a követelések halasztott eladására, majd visszavásárlására. A diszkontált áron történő visszavásárlás lehetőséget ad a banknak, hogy kamatok felszámítása nélkül ne szenvedjen veszteséget az ügyletnél.

Halasztott fizetéssel történő eladás

Az ilyen típusú ügylet esetében a halasztott fizetés összegébe egy bizonyos százaléknyi profitot építenek be, mely mindkét partner egyetértésével történik. A profit nagysága nagyjából megegyezik a nem iszlám pénzüpiacon alkalmazott kamat nagyságával.

Hitelre történő eladás

E típusú ügylet valójában egy finanszírozási technikát feltételez, szerződésen alapul, melybe egy meghatározott összegű profitot kalkulál be az eladó, és ez lehetővé tesz egy későbbi fizetést, vagy akár részletfizetést. A megállapított ár lehet magasabb vagy alacsonyabb, mint az azonnali eladásra és szállításra kínált áru ára.

Nyereség megosztás

A nyereség megosztás egy megállapodás, a bank, vagy a vállalkozó között, ahol is a bank a tőkét biztosítja, a vállalkozó mozgósítja a rendelkezésre álló alapokat a közös vállalkozás érdekében. A vállalkozó biztosítja a munkaerőt, a szaktudást és a managementet. A nyereség végül megoszlik a bank és a vállalkozó között egy előre megállapított arány szerint.

Többletköltség

A koncepció arra épül, hogy az eladásra szánt áru ára egy meghatározott többletköltséget is magába foglal. A bank időarányos kompenzációt kap az eladott áruk után. Ez egy fix összeg, amit a bank például ingatlanok eladása után élvez.

„Salam”

Típusú ügylet, amikor a vevő előre fizet egy későbbi szállítás ígéretében. Salam, csak meghatározott áruk esetében működtethető. Nem érvényes például arany eladásra ezüstért, vagy fordítva.

Ajándék

Önkéntesen ajándékot adhat a hitelfelvevő a hitelezőnek a hitel rendelkezésre bocsátásának fejében.

Haszonbérlet, vagy bér

A fenti ügylet jelentése, hogy az igénybevevő fix árat vagy bért fizet az áruért vagy szolgáltatásért.

Haszonbérleti szerződés

Megállapodás a bank és a vevő között, miszerint a bank használatra átad épületet, felszereléseket. A bérleti időre a tulajdonjog átszáll a bérlőre.

IRODALOMJEGYZÉK

ANKERL Géza

2001 *Nyugat van Kelet nincs*, Budapest, Osiris Kiadó.

ANON

2003 A piacra épülő világrend válsága NOL • Munkatársunktól • 2003. március 26.

ANON

2007 Iszlám + liberális gazdaság = jólét, NOL • Metazin, 2007. július 31.
<http://metazin.hu/node/987>

ANON

n. d. Az iszlám bankok titka, hetek.hu/index.php

BALÁZS Judit

2006 Új típusú ellenségkép – aszimmetrikus háború, in: *A népességtől a természeti erőforrásokig*, Sopron, 246–253. old.

BALÁZS Judit

2007 *Gazdaság az Oszmán Birodalomban*, Budapest–Kairó–Sopron, Lövér Print, 1007 old.

BALÁZS Judit

2008 *Az Oszmán Birodalomtól a Modern Törökországig*, Budapest–Kairó–Sopron, Lövér Print, 178 old.

BALÁZS Judit

2008 Ellenség pedig kell, *Valóság* (sajtó alatt)

BOTOS Katalin

n. d. A világvallások gazdasági tanítása és a globális piacgazdaság,
[https://jak.ppke.hu/uploads/articles/13884/file/vilagvallas2\(1\)](https://jak.ppke.hu/uploads/articles/13884/file/vilagvallas2(1))

DUNAI PÉTER

2001 Totaliter, veszedelmes, intoleráns iszlám?, *Népszabadság*, 2001. november 5.

HUNTINGTON, Samuel P.

1996 *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster.

KORÁN

n. d. *Korán*, Terebess Ázsia Lexikon, www.terebess.hu.

MAWDUDI, Sayyid Abul A la

1967 *Nationalism and India*, Pathankot, Maktaba-i-Jamaat-i-Islami.

MEDDEB, Abdlwahab – BERBERICH, Frank

n. d. Az iszlám rákfenéje, <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre43/meddeb.htm>

ROSTOVÁNYI Zsolt

2002 A civilizáció(k) globalizálódása, avagy a globalizáció (de)civilizálódása?, *Magyar Tudomány*, 6. szám, 785–789. old.

SAID, Edward W.

2000 *Orientalizmus*, Budapest, Európa Könyvkiadó.

SALAMON, Lester M.

n. d. 537 szektor születik, <http://www.nonprofitkutatas>.

SORMAN Guy

2005 *Les enfants de Riffa. Musulmans et modernes*, Paris, Livre de Poche, 415 old.

SIMAI Mihály

2006 Az egyházak és a XXI. század világának szociális kihívásai, a Magyar ENSZ Társaság konferenciáján elhangzott előadás.

ZALÁN ESZTER

2008 Jó üzlet lett a ramadán, *Népszabadság*, 2008. október 1.

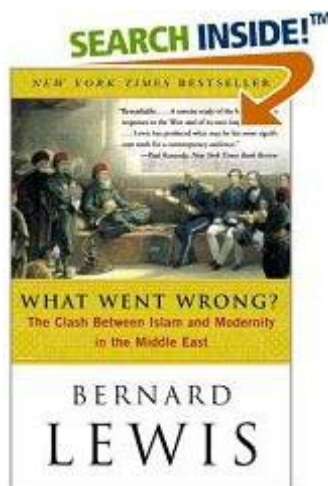
FÜGGELÉK

KULTÚRA

Muszlim világ: mit rontottak el?

Brendel Máttyás – 2006.05.17., 09:24

Mit rontottak el a muszlimok, hogy ennyire lemaradtak?



Nekünk, akik itt nyugaton élünk, és a nyugati történelmet tanuljuk, természetesnek látszik, hogy a nyugati civilizáció az, amelyik a világot jelenleg uralja, amely legjobban fejlődött, amely az első világ. Természetesnek, hiszen mintha erre minden alapja meg lenne, és hát nem egy hirtelen előbukkanó, meglepő fordulatnak tűnik.

Pedig, ha jól megnézzük a történelmet, akkor az. Az első civilizációk nem Európában voltak, hanem Egyiptomban, Kínában, Mezopotámiában. Ezek közül ma Kína kezd el fejlődni rohamos léptékben, de ez már a nyugati civilizáció, a modernizáció hatása.

Utána jöttek a görögök, rómaiak, de ez még nem teljesen Európa volt, hiszen Nagy Sándor birodalmának nagy része Ázsiában volt. Mi több, ezek után jöttek az arabok, majd a török hódítás. Az ezres évek elején, majd még a 16. században is az arabok, majd törökök hurcolták Európát, és a kereszténység csak védekezett. Közben voltak a keresztes hadjáratok, de az

csak ideiglenes sikerrel járt, és az arab világ ideiglenes megosztottsága kellett hozzá, amelyen majd az oszmánok kerekednek felül. Ugyanekkor volt egyébként a mongol invázió is, amely az arab világot jobban megrendítette, de a nyugat is csak alig menekült meg tőle, és megsúhintott minket is egy kicsit.

Mindezek után az oszmán törököknél az muszlim világ tűnt erősebbnek. (A cikkben az arab, perzsa és a török világot egybe veszem, mert bár nemzetileg és nyelvileg ezek különböző népek, de a közös muzulmán kultúra az, ami az elemzés célja). És aztán jött pár száz év, és a nyugati kultúra mindent felülmúlt. Mi ennek az oka?

A cím Bernard Lewis „What Went Wrong?: The Clash Between Islam and Modernity in the Middle East” című könyvére utal, amelyben ezt a kérdést elemzi. Lewis három okot mutat fel. Az első a demokrácia hiánya, a második a tudomány hiánya, a harmadik pedig a nők alávetettsége. Az utóbbi egy kicsit meglepő dolog, ami kétség kívül igaz, de ki gondolná, hogy ennyire fontos? Lewis azonban hosszasan érvel a mellett, hogy a nyugati társadalom felemelkedésében nagyon fontos dolog volt, hogy nálunk a nők nem voltak annyira alávetve, és így jelentősen hozzájárultak a társadalmunk fejlődéséhez.

Az első kettő jelentősége jóval egyértelműbb. A demokrácia hiánya a muszlim világban igen szembe tűnő az utóbbi időkig. Máig is igaz, hogy jelentős problémák vannak a muszlim világban a demokráciával. Hogy ez a társadalom fejlődésére nézve hátrányos, ezt mi itt nyugaton nagyon jól látjuk, és a többség elfogadja.

A tudomány kihatása a gazdasági fejlődésre szintén elég nyilvánvaló, ezt sem kell bizonygatni. Itt igazán szembeötlő a muszlim világ hajdani tündöklése és mostani bukása. A

nyugat ugyanis a görög és római kultúra pogány részének javát az arab másolatokból szerezte vissza. Arisztotelészről leginkább azért tudunk, mert az arabok megőrizték a könyveit, a keresztények nem.

És akkor itt vagyunk a vallásnál. Egy fontos különbség, hogy nyugaton egy olyan vallás bontakozott ki, amely sok tudományellenes attitűd ellenére a tudomány támogatta is bizonyos módon. Továbbá eme vallásos béklyótól a nyugat a reneszánszsal, reformációval majd felvilágosodással megszabadult.

A muszlim világ – és nem véletlenül a vallással azonosítom a problematikus kör megnevezését – viszont minden problémáját a vallás konzerválta. A vallás akadályozta a további tudomány kibontakozását, a demokráciát, és a nők nagyobb szerepvállalását is. Mindmáig teszi ezt.

Lewis leírja, hogy a muszlimok, főleg a törökök a nyugati világ katonai előnyével próbáltak modernizálni, de elsősorban csak katonai téren. Ez pedig csak részleges sikereket hozott. Merthogy a mögötte levő egész rendszer megreformálása nélkül ez nyilván nem hozhat teljes fordulatot.

Sok más helyen viszont vallási fundamentalizmussal reagáltak a modernista kihívásra: azt gondolták, ott rontották el, amikor letértek a hagyományos útról, és visszatértek oda. Ezek az országok persze alig fejlődnek. A legjobban fejlődő muszlim ország viszont Törökország, manapság Jordánia, és persze néhány kis olajállam. Ezek részben modernizáltak, és Törökország most már az EU-ra is pályázik. Van tehát olyan megoldás a muszlimoknak is, ami elég modern, elég szekuláris, de mégis muszlimok maradhatnak.

A muszlim világ tehát ott rontotta el, amikor a vallási fanatizmusban ragadt, amikor nem modernizálta a társadalmat, a gondolkodást.

Egy szokásos ellenérv a következő: a muszlim világot a nyugat aljas gyarmatosítással győzte le. És persze az egész harmadik világot. Nos, ez rossz érvelés, mert az időrendi sorrend fordítva van. A törökök a 16–17. században még igen erősek voltak, és nem volt a muszlim világban nyugati gyarmat. A nyugat már tudományosan, társadalmilag fejlődött, és persze gyarmatosított máshol, de a muszlimok ezt kihagyták. Illetve Afrikában kicsit gyarmatosítottak, és persze szerették volna Európát. De a bezárkózás, fundamentalizmus, és a tudomány lemaradása ekkor már szembeötlő volt. Ezek után történt meg az, hogy a törökök lassan visszaszorultak Európából, és majd csak az első világháború után lesz az a rövid időszak, amikor az arabok nyugati gyarmatosítók uralma alá kerülnek. A gyarmatosítás nem ok, hanem inkább következmény. Előbb gyengül meg egy ország, és aztán tudja legyőzni egy másik, majd gyarmatosítani. Nem fordítva. Egy erős országot nem lehet gyarmatosítani, hanem ha expanzív, akkor gyarmatosít. Persze ez arra a korra vonatkozik.